DOI 10.47315/archives2020.325.107

УДК 271.2-722.52(477.87)«17»(091)

Олександр Монич

кандидат богослов'я,

протоієрей,

аспірант факультету історії

та міжнародних відносин,

Ужгородський національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1264-2305>

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВОСЛАВНОЇ ЄПАРХІЇ В КОМІТАТІ МАРАМОРОШ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVIII СТОЛІТТЯ

Анотація. Після укладання Ужгородської унії православний єпископат шукав нові шляхи збереження та утримання своєї традиції. У результаті з 1690 р. центром церковного життя Мукачівської православної єпархії стала Мараморощина, де утворилася нова православна єпархія з діючим єпископатом та повноцінним комплексом відповідних еклізійних структур і одиниць. **Метою** публікації є комплексне висвітлення діяльності православного і греко-католицького єпископату, а також відповідно створеної єпархії та вікаріату, оскільки в церковній історіографії Православної Церкви Закарпаття дослідження, в основі яких були б документи Державного архіву Закарпатської області, практично відсутні. **Методологія дослідження** спирається на загальні принципи наукового пізнання: неупередженість, аналіз джерел та їх синтез, об'єктивність, незаангажованість, порівняння, історизм, історичний плюралізм, деталізація та узагальнення. **Наукова новизна.** На основі документів Держархіву Закарпатської області та літературних джерел досліджено деякі аспекти діяльності православної єпархії в першій половині XVIII ст. у комітаті Мараморош. Окремі документи вводяться в науковий обіг вперше. Вони сприяють коректурі сталих та з'ясуванню нових сторін архиєпископської діяльності православної єпархії Марамороської єпархії. Значну увагу приділено висвітленню ролі в розбудові нової церковної одиниці керуючих єпископів Йосипа (Стойки) та Досифея (Феодоровича). **Перспективи подальших досліджень** полягають в тому, що детальніше вивчення діяльності єпископату Марамороської єпархії, її розвитку та розбудови уможливить розширення сталих знань про внутрішній конфесійний стан у краї, державно-церковні відносини в комітаті, церковну політику Угорщини, Румунії та Молдови відносно Закарпаття у вказаний період. У **висновках** констатується, що централізованої системи адміністрування Марамороською єпархією не існувало. Постійні утиски, ув'язнення, заборони від опонентів не давали єпископам повноцінно адмініструвати свою єпархію, тому єпископат звершував свою діяльність практично в підпіллі.

Ключові слова: єпископ; єпархія; монастир; унія, православ'я, комітат, юрисдикція; утиски.

© О. Монич, 2020

У 70-х роках XVII ст. православний єпископат через втручання світської влади в церковне життя Мукачівської єпархії опинився в складній ситуації. В 1664 р. з Ужгорода до Мукачева переселився унійний єпископ Петро Партеній. Це призвело до остаточного вигнання в 1690 р. із Мукачівського монастиря православного єпископа Мефодія Раковецького. Новим центром Православної Церкви на Закарпатті стала Мараморощина.

Однією з найбільших проблем у розвитку та становленні Марамороської єпархії був тиск на неї як релігійних, так і політичних одиниць. Процес розбудови єпархії, особливо в часи єпископа Досифея, постійно гальмувався чинною проунійною владою. Починаючи із втручання вдови протестантського князя Дьордя II Ракоці Софії Баторі, закінчуючи наказами імператора Карла, керівництво нової єпархії систематично піддавалося утискам та обмежувалося в правах і діяльності. Проблемою для розвитку православної єпархії було також створення в 1723 р. Марамороського унійного вікаріату. Останній фактор практично призвів до початку відкритої кампанії з ліквідації православної єпархії. Отже, вказані чинники є важливими науковими завданнями, вивчення яких сприятиме цілісному баченню церковних справ у комітаті Мараморош у вказаний період.

Стан вивчення проблематики свідчить про те, що існуючі дослідження теми є узагальнюючими, часто упередженими та односторонніми. Враховуючи ж новоявлені архівні документи та історіографічні студії, тема потребує оновлених оцінок, іншого бачення окремих явищ і процесів. Загалом існуючу історіографію можна презентувати як сталу, тобто, таку, яка за останні десятиліття практично не розвивалася і не поповнювалася новими монографіями чи статтями. Тема практично була «зацементованою» в часі та за тривалий час так і не увійшла до категорії «предметної».

Авторські дослідження, в яких прямо чи дотично вивчалася ця проблема, представлені такими істориками, як: Antal Hodinka¹, о. Михайло Лучкай², о. Іван Дулішкович³, о. Юрій Жаткович⁴, О. Петров⁵,

¹ Hodinka A. A munkácsi görög szertartású püspökség okmánytára. I. KÖT. 1458–1715. Ungvár. 1911. LVI. 659 p.

² Лучкай М. Історія карпатських русинів: У 6-ти т. / Дешифрування рукопису Ю. М. Сака; пер. укр. мовою А. М. Ігната; Т. III. Ужгород: Закарпаття, 2002. 322 с., іл.

³ Дулишкович И. Историческія черты Угро-Русскихъ. Тетрадь III. Унгваръ, 1877. 234 с.

⁴ Жаткович Ю. Епископы Мараморошские // Листок. № 17. Год VII. 01 сентября. Унгваръ, 1891. С. 196–197; Его же. Епископы Мараморошские // Там же. № 22. Год VII. 15 ноября. Унгвар, 1891. С. 256–257.

⁵ Петров А. «Старая вѣра» и унія въ XVII–XVIII вв. Пояснительная записка // Материалы для истории Угорской Руси. Т. I. СПб., 1905. 74 с.

о. Василій Гаджега⁶, о. Атанасій Пекар⁷, Л. Деже⁸, о. Василій (Пронін)⁹, о. Степан Пап¹⁰, В. Фенич¹¹, В. Підгайко¹², С. Висварко¹³ та ін.

Джерельна база публікації цілковито представлена документами Державного архіву Закарпатської області. Беручи до уваги ступінь наявності та аналізу тематичних архівних джерел архіву в дослідницьких роботах, можна констатувати, що вони є малодослідженими. Загалом, переважна більшість документів, що знайомлять нас з історією діяльності Марамороської єпархії, до сьогодні комплексно ще не вивчена. Нововиявлені та опрацьовані архівні документи з вказаної теми суттєво доповнюють і розширюють існуючі стереотипи щодо діяльності православної єпархії у вказаний період. Завдяки опрацьованій архівній базі

⁶ *Гаджега В.* Додатки к истории Русинов и русских церквей в Марамороши. Студии исторично-архивни // Науковий Збірник товариства «Просвіта». Рочник І. Ужгород, 1922. С. 171–209.

⁷ *Пекар А.* Нариси історії Церкви Закарпаття. Серія II. «Записки ЧСВВ». Секція І. Т. І: Єрархічне оформлення. Вид. 2-е. Рим-Львів: Вид-во Отців Василіан «Місіонер», 1997. 232 с. *Його ж.* Нариси історії Церкви Закарпаття. Серія II. «Записки ЧСВВ». Секція І. Том II: Внутрішня історія. Вид. 2-е. Рим-Львів: Вид-во Отців Василіан «Місіонер», 1997. 492 с.

⁸ *Деже Л.* Материалы к исторической диалектологии закарпатских говоров // *Studia Slavica Hungarica*. Vol. XV. Budapest, 1969. С. 45–72; *Его же.* О языке украинского полемиста М. Андреллы и закарпатской «народной литературы» XVII ст. // *Ibid.* Vol. XXIII. Budapest, 1981. Р. 19–52.

⁹ *Пронин В.* История Православной Церкви на Закарпатье. Кандидатская работа архимандрита Василия (Пронина) «История Мукачевской епархии (с древнейших времен до Первой Мировой войны 1914 года)». Изд. 2-е. Свято-Николаевский Мукачевский монастырь. ОРП «Філокалія», 2009. 524 с.

¹⁰ *Пап С.* Історія Закарпаття. Т. II. Івано-Франківськ: Вид-во «Нова Зоря», 2002. 443 с.

¹¹ *Фенич В.* До питання про історію взаємовідносин між єпископами Мукачева і марамороськими православними центрами (1391–1733) // Румунсько-Українські відносини: історія і сучасність. Satu Mare: Editura Muzeului Satmarean, 1999. С. 185–199; *Його ж.* Греко-католики ужгородської унійної традиції. Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2019. 248 с.; *Його ж.* Ужгородська церковна унія 1646 року. 370 років з дня прийняття (1646) // Календар краєзнавчих пам'ятних дат на 2016 рік: рекомендовані бібліогр. посіб. / Закарпат. облас. універс. наук. б-ка ім. Ф. Потушняка; уклад.: Л. О. Падяк. Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2015. С. 149–162; *Фенич В., Цапulich О.* Малоберезнянський Свято-Миколаївський монастир та нариси Чину св. Василя Великого на Закарпатті. Ужгород: Вид-во «В. Падяка», 2004. 184 с.

¹² *Підгайко В. Г.* Иосиф (Стойка) // Православная Энциклопедия / под ред. Патриарха Московского и всея Руси Кирилла. Т. XXV. Москва, 2015. С. 669–672.

¹³ *Висварко С. А.* Документ першої половини XVIII ст. про діяльність останнього православного єпископа Досіфея Угольського на території сучасного Закарпаття (з фондів Державного архіву Закарпатської області) // Архіви України. 2011. № 4. С. 206–209.

(фонди № 64 та 151) можна впевнено, а головне прозоро і неупереджено дослідити тематичну церковну історію Закарпаття.

У рамках окресленої мети у статті зроблено спробу розв'язати ряд наукових завдань, а саме: з'ясувати роль світської влади та її вплив на церковні процеси в Мукачівській православній єпархії в першій половині XVIII ст.; прослідкувати процес переміщення центру православної єпархії з Мукачева до Мараморошу; охарактеризувати зміст явищ та подій, що впливали на розвиток нової єпархії; висвітлити діяльність православного єпископату у вказаний період; проаналізувати процес формування єпархії та зміст її діяльності; дослідити маловивчені сторінки в історії діяльності православ'я в Марамороші; вивчити міжконфесійні відносини у краї в першій половині XVIII ст.

Православний єпископат древньої Мукачівської єпархії *a priori* (хоча були й винятки з цього твердження¹⁴) історично своїм осідком мав місто Мукачево. Прийняття та впровадження Ужгородської унії 1646 р. ситуацію докорінно змінило. Друга половина XVII ст. для православного єпископату стала періодом спочатку ситуативного екзилу та короткотермінового переміщення, а в часі – повним «вакуумом». Зміна місцеперебування кафедри стала лише тимчасовим виходом із ситуації, адже після смерті єпископа Досифея весь інституційний апарат єпархії поступово зник.

Поширення Ужгородської унії 1646 р. у комітаті Унг та ін.¹⁵, а згодом (із 1664 р.) – у комітаті Угоча та Берег породжувало «страх перед унією»¹⁶. Це логічно поставило православну ієрархію в нові умови, які змусили її зробити крок до створення нового адміністративного центру. Ним для Мукачівських владик став комітат Мараморош¹⁷, в якому Православ'я почувалося досить вільно і, як мінімум, до 70-х років XVIII ст. твердо відстоювало свої інтереси¹⁸.

¹⁴ В середині XVI ст. у результаті війни між австрійськими військами і трансильванським виборним королем Яношем Запольяї (*угор.* Szapolyai János; *хорв.* Ivan Zapolje, Ivan Zapoljski), Мукачівський єпископ Іларіон був змушений переселитися в Грушівський монастир і звідти керувати єпархією. Див.: *Hodinka A.* Op. cit. P. 15–17; *Фенич В.* До питання про історію взаємовідносин... С. 187–188.

¹⁵ Детальн. див.: *Фенич В.* Греко-католики ужгородської унійної традиції... С. 168.

¹⁶ *Пекар А.* Зазнач. твір. Т. I. С. 71.

¹⁷ Комітат Мармарош (лат. Comitatus Maramarosiensis, *угор.* Máramaros vármegye, *рум.* Comitatul Maramureș, *рос.* Комитат Мармарош, *словац.* Marmarošská župa) – історичний комітат (жупа) в північно-східній частині колишнього Угорського королівства.

¹⁸ Детальн. див.: *Монич О.* «Волошській раздоръ»: окремі аспекти історії локаційного опору унії в 2 пол. XVIII століття // Наукові записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна) / кер. редкол.: митрополит Феодор (Мамасуєв). Ужгород: Всеукраїнське державне вид-во «Карпати», 2019. № 6. С. 356–382.

Незважаючи на те, що унія на Закарпатті в цей час «ледве животіла»¹⁹, Мараморощина залишалася серйозним «опонентом» церковної політики Мукачівських унійних²⁰ владик²¹. Загалом адаптація «нової віри» в краї була не такою очікуваною та динамічною, як на це сподівалися її укладачі. В окремих комітатах, наприклад, Земплєнському, Сатумарському, Соболчському, Угочанському, Ужанському та Шароському все парафіяльне духовенство підписало акти унії тільки в 1726 р. – на початку 1727 р.²²

Унія ж у Марамороші теж мала свою передісторію. В 1712 р. у сусідньому комітаті Сату-Маре була висунута пропозиція щодо створення окремого унійного вікаріату²³. Загалом, тиск на «місійні» території унійної Церкви в Марамороші, Молдові і Трансильванії був суттєвим. Відомо, що з метою «пропаганди унії среди молдаван» у 1738 р. у Молдавії теж були спроби організації окремого унійного єпископату²⁴.

Перенесення адміністративного центру з Мукачева в Мараморош відбулося в 1690 р., хоча спроби зміщення релігійного центру робилися ще з 1664 р., коли з Ужгорода до Мукачева переїхав унійний єпископ Петро Партеній²⁵. В силу церковно-політичних обставин першим «ініціатором» перенесення центру православ'я в регіоні був єпископ Іоанікій (Зейкан)²⁶. Назавжди ж Мукачево 13 травня 1690 р. покинув останній православний єпископ єпархії Мефодій (Раковецький). З цього часу керівництво, а з ним і осідок Мукачівської православної

¹⁹ Пекар А. Зазнач. твір. Т. I. С. 69.

²⁰ У призмі тематичної термінології відмітимо, що тільки після офіційного указу імператриці Марії Терезії від 28 червня 1773 р. вся унійна Церква в імперії стала називатися «греко-католицькою», а її духовенство шанувалося як «правдиве». Детальн. див.: Lacko M. Synodus episcoporum ritus byzantini catholicorum ex antiqua Hungaria Vindobonae a. 1773 celebrata. Roma, 1975. Р. 269; Пекар А. Зазнач. твір. Т. II. С. 40.

²¹ Вегеш М. Румунсько-українські відносини: історія і сучасність. Сату-Маре, 1999. 678 с. // Український історичний журнал. 2001. № 2. С. 142–143.

²² Держархів Закарпатської обл. (Державний архів Закарпатської області). Ф. 151. Оп. 1. Спр. 405. Арк. 11–12; Спр. 406. 10 арк; Спр. 402. 3 арк; Спр. 402. 7 арк.

²³ Там само. Спр. 234. 3 арк.

²⁴ Там само. Спр. 580. 6 арк.

²⁵ Фенич В. Ужгородська церковна унія 1646 року... С. 149–162.

²⁶ Монич О. «Імстичівський екзил» в часи правління останніх православних архієреїв Мукачівської єпархії: Іоанікія (Зейкана) та Мефодія (Раковецького) // Наукові записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна) / кер. редкол.: митрополит Феодор (Мамасуєв). Ужгород: Всеукраїнське державне вид-во «Карпати», 2019. № 6. С. 387.

епархії локаційно перемістилися на схід Закарпаття – в комітат Мараморош²⁷.

Архиєреї нової епархії незмінно титулувалися Марамороськими²⁸. Поступово значне місце в розбудові нової церковної одиниці зайняли керуючі нею єпископи Йосип (Стойка) та Досифей (Феодорович)²⁹. Владика Йосип «був першим Марамороським єпископом у повному розумінні того слова»³⁰. Окремі дослідники «нагородили його стату- сом «мандрівного» єпископа, «не наділеного ніякими єпископськими правами»³¹, а от для православних греків та румунів він став святим³².

Біографія єпископа Йосипа є достатньо вивченою³³. Стисло заува- жимо, що він був протопопом³⁴. Факт висвячення Стойки в єпископи полишений чіткої ідентифікації, тому питання, де і ким був висвячений Стойка, залишається відкритим. Дослідники³⁵ припускають, що пра- вославним єпископом він був призначений Трансільванським князем Михайлом II Апафі³⁶, а єпископську хіротонію над ним звершив Сучав- ський православний митрополит Досифей (Барилэ)³⁷. Стверджується,

²⁷ Пронин В. Указ. соч. С. 252–253; Монич О. «Імстичівський екзил»:.. С. 403.

²⁸ Hodinka A. Op. cit. P. 383; Петров А. Указ. соч. Т. I. С. 21–22; Пекар А. Зазнач. твір. С. 70; Пронин В. Указ. соч. С. 237.

²⁹ Див.: Монич О. Заневський монастир в Полонинах: нариси з історії Угольського та Углянського монастирів. Ужгород: ВАТ «Патент», 2009. 319 с., іл.; Його ж. Діяльність Мараморошського святиителя Іосифа (Стой- ки) // Русин. № 3–4 (13–14). Кишинев, 2008. С. 141–147; Його ж. Діяльність останнього Православного єпископа Досифея (Феодоровича) Угольського (1648–1733) // Там само. № 1(15). Кишинев, 2009. С. 76–89; Його ж. Пастир- ська діяльність останнього православного єпископа Досифея (Феодоровича) Угольського (1648–1733) (до 280-річчя з дня смерті) // Наукові записки Ужго- родського ун-ту. Серія: Історично-релігійні студії. Науково-дослідний центр історично-релігійних студій «ЛОГОС». Вип. 2. Ужгород, 2013. С. 127–142.

³⁰ Пекар А. Зазнач. твір. Т. I. С. 195.

³¹ Лучкай М. Зазнач. твір. Т. III. С. 133.

³² Великий місяцеслов. ΜΕΓΑΣ ΣΥΝΑΞΑΡΙΣΤΗΣ. По книзі: Αγαθάγγελος (Χαραμαντίδης), Επ. Φαναρίου, ΜΕΓΑΣ ΣΥΝΑΞΑΡΙΣΤΗΣ (Єпископ Фанарський Агафангел, «Синаксарь Православной Церкви»), Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος. URL: <http://www.synaxarion.gr/gr/sid/2769/sxsaintinfo.aspx> (дата звернення: 28.08.2020).

³³ Монич О. Нескорена Правда: нариси з історії Кричівського монастиря. Ужгород: ТДВ «Патент», 2018. С. 62–82.

³⁴ Підгайко В. Г. Иосиф (Стойка)... С. 669–672.

³⁵ Див.: Фенич В. Зазнач. твір. С. 190; Пап С. Зазнач. твір. Т. II. С. 235; Пронин В. Указ. соч. С. 253.

³⁶ Дулишкович И. Историческія черты Угро-Русскихъ... С. 28.

³⁷ Досифей (Барилэ) (Dosoftei (Barilă) (1624–1701), митрополит Азов- ський, Молдавський, засновник румунської книжності, святий, вшанову- ється як один із великих православних архиєреїв Молдавії.

що це відбулося 21 березня 1725 р.³⁸ Проте висвячення не було визнане Трансільванськими архиєреями, які титулювалися «всей Угорской страны», таким чином претендуючи у т. ч. і на парафію Марамороша³⁹.

Владика іноді титулював себе як «архиепископ», а загалом використовував особливий титул, який свідчив про давню патріаршу ставропігію Грушівського монастиря: «Иосифъ Стойка православный архиепископъ Марамориский, Ексарха Ставропигии патріаршеской Константинограда Новаго Рима»⁴⁰. Ким і коли владика був возведений в сан архієпископа, теж невідомо⁴¹. Видозмінені титулування єпископа Йосипа подають о. Іоан Дулишкович⁴², М. Лучкай⁴³, Атанасій В. Пекар⁴⁴, а також документ «Список актів та королівських декретів»⁴⁵.

Резиденційне перебування єпископа було безпосередньо пов'язане з Грушівським, Кричівським, Угольським монастирями, чернечою обителлю в Дюлештах (Дюлафалва) тощо. Стойку іноді називали єпископом Чумалевським⁴⁶. З архиєпископськими візитами єпископ часто відвідував парафії, започатковував нові монастирі, висвячував клір. В образі ярого борця проти унії владика згадує в своїх творах апологет, полеміст, ієрей Михайло Андрелла (Оросвиговський)⁴⁷. За період архи-

³⁸ Дулишкович І. Указ. соч. С. 28, 63–73; Петров А. Зазнач. твір. Т. II. С. 34.

³⁹ Пидгайко В. Г. Указ. соч. С. 670.

⁴⁰ Петров А. Зазнач. твір. Т. II. С. 34; Пронин В. Указ. соч. С. 254; Дэже Л. Материалы к исторической диалектологии закарпатских говоров... Р. 45–72.

⁴¹ Пидгайко В. Г. Указ. соч. С. 671.

⁴² Дулишкович І. Указ. соч. С. 28.

⁴³ Лучкай М. Зазнач. твір. Т. III. С. 133.

⁴⁴ Пекар А. Зазнач. твір. Т. I. С. 70.

⁴⁵ 14 жовтня 1826 р., Ужгород. Список актів та королівських декретів про надання привілеїв стосовно Мукачівської греко-католицької єпархії. Держархів Закарпатської обл. Ф. 151. Оп. 1. Спр. 554. Арк. 8 // Мукачівська Греко-Католицька єпархія. Документи. Т. I. С. 287.

⁴⁶ Пронин В. Указ. соч. С. 254–255.

⁴⁷ Петров А. Матеріали для історії Закарпатської Руси. Духовно-полемическія сочиненія іерея Михаила Оросвиговскаго Андреллы противъ католичества и унії. Тексты. Съ предисловіемъ Ю. А. Яворскаго. Прага, 1932. С. 38. Детальн. про Андреллу: Микитась В. Л. Видатний письменник-полеміст // Матеріали до вивчення історії української літератури. Т. I. Київ, 1959. С. 338–339; Дэже Л. О языке украинского полемиста М. Андреллы... Р. 19–52; Мониш О. І. Полеміст ієрей Михайло Андрелла (Оросвиговський) (1637/39–1710) // Науковий вісник ДННК: УУБА-КаУ. № 3. Ужгород, 2006. С. 50–62; Удовиченко Г. М. Про стиль полемічних творів Михайла Андрелли // Доповіді та повідомлення УЖДУ. Серія іст.-філолог. Вип. № 1. Ужгород, 1957. С. 74–76; Михайло Андрелла / вступ. статтю і уривки з творів М. Андрелли підготував В. Л. Микитась; упоряд: О. І. Білецький // Хрестоматія давньої української літератури (до кінця XVIII ст.). Вид. 3-є. Київ, 1967. 784 с.

пастирського служіння єпископ Йосип висвятив десятки священників та стільки ж парафій приєднав до Православ'я⁴⁸.

Під час правління Годемарського була зроблена безуспішна спроба перевести Стойку в Мукачівський монастир⁴⁹, яка сколихнула «как царский, так и папский дворы»⁵⁰. Цікаво, що ідея «переведення» була продиктована тривалою відсутністю унійного єпископа⁵¹.

У 1701 р. на виклик австрійської влади єпископ Стойка їздив до Відня, де колишні православні, а по факту унійні архиєреї митрополит Афанасій (Ангел) та єпископ Інокентій (Міку-Кляйн) безрезультатно схиляли Стойку перейти в унію з Римом⁵², від чого, як відомо, єпископ відмовився⁵³. У фондах Держархіву Закарпатської області збереглося «Повідомлення» митрополита та архиєпископа Трансільванії Анастасія Ангела⁵⁴, датоване 20 червня 1701 р., яким останній сповіщає священників та протопопів Біхора, що «вони підлягають його юрисдикції» на основі імператорських указів та запрошуються на синод для підписання акта про приєднання до унії⁵⁵.

У 1703 р., у результаті повстання проти Ференца II Ракоці, був повністю зруйнований Грушівський монастир, де знаходилася резиденція владики Йосипа. У 1705 р. заступник Франца II Ракоці Франц Дарвай примушував Йосипа підписати план із 20-ти пунктів, направлений на підкорення православного духовенства угорській владі і реорганізацію православних парафій за католицьким взірцем⁵⁶. Загалом під час повстання на Стойку посипалися звинувачення в аморальному способі життя, а влада примусово наказала капітану Хустського замку провести окреме розслідування. Частина вірян, переважно румунів, протестували проти цього⁵⁷.

Відмова Стойки від підпису під «планом» Дарвая стала причиною гонінь на нього. 5 березня 1705 р. єпархіальним синодом він був відсторонений від керування єпархією й переданий до слідчої в'язниці в Хустському замку, а його маєтки конфіскував комітат⁵⁸. Єпископу

⁴⁸ Пронин В. Указ. соч. С. 293–298.

⁴⁹ Там само. С. 256, 296.

⁵⁰ Жаткович Ю. Епископы Мараморошские... № 22. С. 256–257.

⁵¹ Пронин В. Указ. соч. С. 29.

⁵² Пап С. Зазнач. твір. Т. II. С. 235.

⁵³ Пронин В. Указ. соч. С. 257.

⁵⁴ Răcurariu M. Sfinți daco-romani și români (Ediție electronică). Sfântul Iosif Mărturisitorul, Episcopul Maramureșului. Apologeticum, 2006. P. 66.

⁵⁵ Держархів Закарпатської обл. Ф. 151. Оп. 1. Спр. 161. Арк. 1–2. В латинському варіанті документ опублікував отець І. Дулішкович: Див.: Дулишкович И. Указ. соч. С. 18.

⁵⁶ Підгайко В. Г. Указ. соч. С. 671.

⁵⁷ Дулишкович И. Указ. соч. С. 61–76; Пронин В. Указ. соч. С. 257.

⁵⁸ Пекар А. Зазнач. твір. Т. I. С. 70.

інкримінували обкрадання Углянського монастиря, накладання «інтердикту» на населення, співробітництво з угорськими повстанцями та висвячування в священний сан двоєженців⁵⁹.

У березні 1705 р. марамороське духовенство виступило з протестом проти арешту Йосипа, вимагаючи від влади його звільнення. Згідно з протоколами конгрегації Марамороського комітату, священнослужителі домоглися дозволу на проведення Собору для вибрання нового архиєрея⁶⁰.

На місце Стойки в кінці 1706 р.⁶¹/1708 р.⁶² був обраний румунський священник, «ворог унії»⁶³ Іов Цірка. Наприкінці 1707 р., з погіршенням позицій Франца II Ракоці у війні з Австрією, Цірка за звинуваченням у співробітництві з повстанцями був заочно засуджений до страти, після чого втік у Молдавське князівство, де і помер⁶⁴. Отець Пекар пише, що Цірка «своїм вільнодумством скоро втратив духовенство, яке бачило єдиний вихід у з'єдиненні. Через аморальне життя він також втратив прихильність магнатів, котрі поставили його адміністратором Мараморощини»⁶⁵.

Єпископ Йосип вийшов на волю не раніше 1707 р. Дворяни, усунувши від влади судовим шляхом Цірку, адміністрування єпархією знову передали єпископу Йосипу. Духовенство прийняло Стойку з умовою, що «Раковській затвердить його на владичому престолі»⁶⁶.

Після звільнення з ув'язнення владика виконував свої обов'язки підпільно. Часто, з метою конспірації, міняв місця проживання та служіння. Через це історик М. Лучкай називає його «мандрівним» архиєреєм⁶⁷. Призначений в 1707 р. Мукачівський єпископ Іван Годамарський безуспішно робив спроби добитися арешту Йосипа та закриття його в Мукачівському монастирі. У 1709 р. на Стойку жалілися, що він за 2 роки висвятив 60 священників та приєднав до православ'я 16 унійних сіл⁶⁸. На думку А. Пекаря, «протягом 10 років вакансії єпископства (1706–1716) єпископ Стойка висвятив для Мукачівської єпархії близько 50-ти нових священників»⁶⁹.

⁵⁹ Підгайко В. Г. Указ. соч. С. 671.

⁶⁰ Детальн. про слідство проти єпископа Стойки див.: *Hodinka A.* Op. cit. P. 425–463.

⁶¹ Підгайко В. Г. Указ. соч. С. 671.

⁶² Пекар А. Зазнач. твір. Т. I. С. 70.

⁶³ Там само.

⁶⁴ Підгайко В. Г. Указ. соч. С. 671.

⁶⁵ Пекар А. Зазнач. твір. Т. I. С. 70.

⁶⁶ Там само.

⁶⁷ Лучкай М. Зазнач. твір. С. 133.

⁶⁸ Пронин В. Указ. соч. С. 256.

⁶⁹ Пекар А. Зазнач. твір. Т. I. С. 45.

У цей період життя архиєрея головною його резиденцією був монастир Сепинца-Пері. Йосип також недовго проживав та звершував богослужіння в карпатських та румунських монастирях: Мойсеевському монастирі⁷⁰, Миколаївському скиті в с. Будешти, заснованих ним Архангело-Михайлівському скиті в с. Джулешті (1692), Драгівському та Кричівському монастирях, а також у містах Хуші та Клуж у Трансільванії. В останні роки життя владики за його благословенням були відкриті чернечі обителі: в 1709 р. – Евдянський чоловічий монастир⁷¹, у 1711 р. відновлено Барсанівський монастир⁷².

Під час правління Франца II Ракоці Стойка був вимушений обмежувати свою діяльність⁷³. У 1709 р. влада заборонила Йосипу титулуватися єпископом, це було підтверджено в лютому 1710 р. на суді, який наклав на прихильників Стойки штраф у розмірі 400 флоринів. Не дивлячись на це, духовенство Марамороша на черговому соборі в 1710 р. признало Йосипа своїм архиєреєм і звернулося з проханням до правителя Марамороша затвердити рішення собору. Останній відповів відмовою.

У 1709 р. – на початку 1710 р. Марамороською єпархією офіційно керувала рада з 4-х протопопів, владику Йосип служив нелегально. В 1710 р. єпископ був вдруге заарештований і ув'язнений до Хустського замку. Єпископ вийшов на волю в 1711 р., після втечі 21 лютого Ференца II Ракоці до Речі Посполитої.

Останній раз ім'я єпископа Йосипа згадується в 1711 р.⁷⁴ У скорому часі, про що йдеться в документі від 3 червня 1711 р.⁷⁵, владику помер. Існує припущення, що єпископ Стойка вже 24 травня 1711 р. був «усопший»⁷⁶. Ймовірно, що архиєрей був похований в монастирі Сепинца-Пері⁷⁷.

У період 1711–1715 рр. керуючим Марамороською єпархією був єпископ Серафим Степан (Петровай), за походженням – румун. Його кандидатура була обрана та погоджена місцевим собором та конгрегацією комітата⁷⁸. Він був «великим прихильником унії»⁷⁹. Дізнавшись про подорож Серафима до унійного єпископа Афанасія (Ангела), місцевого дворянство на соборі в Сіготі 21 грудня 1711 р. виразило протест проти його дій⁸⁰. Загалом, його становище було хитким через сутички

⁷⁰ Держархів Закарпатської обл. Ф. 64. Оп. 1. Спр. 66. Арк. 63в.

⁷¹ Там само.

⁷² Пидгайко В. Г. Указ. соч. С. 672.

⁷³ Пронин В. Указ. соч. С. 257.

⁷⁴ Дулишкович И. Указ. соч. С. 28.

⁷⁵ Пидгайко В. Г. Указ. соч. С. 672.

⁷⁶ Пронин В. Указ. соч. С. 257.

⁷⁷ Пидгайко В. Г. Указ. соч. С. 672.

⁷⁸ Пронин В. Указ. соч. С. 261.

⁷⁹ Пекар А. Зазнач. твір. Т. I. С. 184.

⁸⁰ Пронин В. Указ. соч. С. 261; Пекар А. Зазнач. твір. Т. I. С. 184.

з кальвіністами, останні в листопаді 1714 р. запроторили його до в'язниці⁸¹.

У 1714 р., знову ж постановою собору духовенства, адміністрування єпархією було доручено священнику Івану Мойсенієву⁸².

Після звільнення з в'язниці Серафима духовенство не визнало його справжнім єпископом. В «Списанії» обителей Марамороша, в описі Барсанівського монастиря йдеться про те, що цю обитель відвідував єпископ Серафим, який не був «правимъ» єпископом⁸³. Існує припущення, що його могли обрати в єпископи, але не висвятити⁸⁴.

На початку 1718 р. собор духовенства Марамороша вибрав у єпископи священника Андрія (?), але вибір не був схвалений світською владою⁸⁵.

Наступником Йосипа (Стойки) став останній єпископ Мараморської єпархії Досифей (Феодорович) Угольський⁸⁶.

Єпископ Досифей себе називав по-різному: *Дорофей, Дософей, Dorophtei, Dosotheus*⁸⁷ або ж *Dositheus, Doritheus, Dorotheus*⁸⁸. Він був родичем єпископа Йосипа (Стойки) чи навіть сином єпископа Іоанікія (Зейкана) і мав свою резиденцію в Імстичівському монастирі⁸⁹. Був одружений, обіймав посаду протопопа і до чернецтва носив ім'я «Димитрій»⁹⁰. «Списаніє» повідомляє, що протопоп Димитрій у єпископа «Йосипа (Стойки) габит⁹¹ брал»⁹². Отже, чернецтво отець Димитрій прийняв із рук свого попередника.

⁸¹ Пронин В. Указ. соч. С. 261.

⁸² Пекар А. Зазнач. твір. Т. I. С. 184.

⁸³ Держархів Закарпатської обл. Ф. 64. Оп. 1. Спр. 66. Арк. 6.

⁸⁴ Пронин В. Указ. соч. С. 261.

⁸⁵ Там само.

⁸⁶ Детальн. про нього див.: Мониш О. Діяльність останнього Православного єпископа Досифея (Феодоровича) Угольського... С. 76–89; Його ж. Пастирська діяльність останнього православного єпископа Досифея (Феодоровича) Угольського ... С. 127–142.

⁸⁷ Лучкай М. Зазнач. твір. С. 288.

⁸⁸ Петров А. Зазнач. твір. С. 38.

⁸⁹ Дорофей Ф. Насильственное введение унии в Закарпатье 1646–1649 гг., борьба с нею и ее ликвидация в 1949 году; развитие Православной Церкви до сего дня в Закарпатье : дис. ... канд. богословия // Филип Дорофей, митрополит Пражский и всея Чехословакии; Ленинградская Духовная Академия. Пряшев, 1964. Машинопись. С. 76.

⁹⁰ Петров А. Зазнач. твір. Т. II. С. 39; Пронин В. Указ. соч. С. 262.

⁹¹ Габіт – сутана, мантия, тобто, мова йде про чернечий одяг та відповідний постриг.

⁹² Списаніє Обителей Марамороскихъ древле бывшихъ. 1788 год // Закарпатський краєзнавчий музей. Фонди. Арх. № 797. Арк. 5; Держархів Закарпатської обл. Ф. 64. Оп. 1. Спр. 66. 8 арк; Петров А. Зазнач. твір. Т. I. С. 16; Дорофей Ф. Указ. соч. С. 76.

Відносно дати єпископської хіротонії Досифея теж існують розбіжності. В дослідженнях зустрічається 1715⁹³, 1717⁹⁴, або ж 1718–1719 рр.⁹⁵ Єпископську хіротонію Досифея звершив Сучавський митрополит⁹⁶. Як і єпископ Йосип, єпископ Досифей мав свої варіативні титули, які вже чітко декларували архієрейську владу і юрисдикцію над Мараморошем⁹⁷.

У статусі Угольського єпископа Досифей вперше згадується 27 січня 1719 р.⁹⁸ Загалом життя єпископа було безпосередньо пов'язане з Угольським монастирем, в якому він постійно перебував⁹⁹. Тут він писав грамоти, освячував антимінси¹⁰⁰ та здійснював висвячення священників¹⁰¹ і дияконів¹⁰². Деколи владику проживав і в Драгівському монастирі¹⁰³.

Невдовзі після висвячення єпископ Досифей та керована ним єпархія опинилися в скрутному становищі. Еклізійна політика Мукачєва полягала в прискоренні прийняття унії в комітаті Мараморош. Це було пріоритетним завданням унійної влади. Саме тому в серпні-грудні 1721 р., задля моніторингу ситуації та проповіді унії в комітаті, Мукачівський греко-католицький єпископ Георгій-Геннадій Бізанці

⁹³ Дорофей Ф. Указ. соч. С. 76.

⁹⁴ Пронин В. Указ. соч. С. 263.

⁹⁵ Див.: Жаткович Ю. Єпископы Мараморошские... № 17. С. 197; Лучкай М. Зазнач. твір. С. 137–140; Пап С. Історія Закарпаття. Т. II. Івано-Франківськ: Вид-во «Нова Зоря», 2002. С. 236; Фенич В., Цапулич О. Малоберезнянський Свято-Миколаївський монастир... С. 34.

⁹⁶ Див.: Дорофей Ф. Указ. соч. С. 76; Петров А. Зазнач. твір. Т. II. С. 39; Пронин В. Указ. соч. С. 253.

⁹⁷ Дулишкович И. Указ. соч. С. 75; Лучкай М. Зазнач. твір. Т. III. С. 135; Петров А. Зазнач. твір. Т. I. С. 21; Його ж. Зазнач. твір. Т. II. С. 38; Пронин В. Указ. соч. С. 263; Держархів Закарпатської обл. Ф. 64. Оп. 1. Спр. 169. Арк. 1.

⁹⁸ Держархів Закарпатської обл. Ф. 64. Оп. 1. Спр. 45. 1 арк. Дешифрування цього свідоцтва є в М. Лучкая, однак із помилкою в даті місяця. Детальн. див.: Лучкай М. Зазнач. твір. С. 135–136.

⁹⁹ Див.: Кополович І. Останній єпископ Марамороша (Драматична доля Православного владики Досифея Феодоровича) // Єпархіальний Вісник. Видання Мукачівсько-Ужгородської Православної єпархії. № 3, № 4. Березень. 1990; Недзельский Е. Очерк Карпаторусской литературы. Ужгород, 1923. С. 45; Пронин В. Указ. соч. С. 263; Дорофей Ф. Указ. соч. С. 76–77; Пагиря В. Монастирі Закарпаття (1360–1939). Вид-во Мукачівсько-Ужгородської Православної єпархії. Мукачево, 1994. 110 с. С. 34–37.

¹⁰⁰ Антимінс – обов'язкова богослужбова приналежність храму, що представляє собою розміщену на престолі освячену прямокутну тканину, в якій є вшита частка мощей святого.

¹⁰¹ Лучкай М. Зазнач. твір. С. 135–136.

¹⁰² Держархів Закарпатської обл. Ф. 64. Оп. 1. Спр. 169; Лучкай М. Зазнач. твір. С. 140.

¹⁰³ Пронин В. Указ. соч. С. 263.

(*Bizantius Georgius Genadius*)¹⁰⁴ провів т. зв. «унійні подорожі»¹⁰⁵. Результатом стало створення у 1723 р. у Марамороші унійного вікаріату з власною консисторією¹⁰⁶.

В скорому часі єпископ Бізанці починає переслідувати Досифея, піддавати його всіляким утискам та забороняти в служінні¹⁰⁷, чому Досифей зазвичай не підкорявся. Проти нього Віденське військове управління застосовувало навіть військову силу, яка знаходилася в комітаті¹⁰⁸. Невдовзі заборона Досифею на право служіння надійшла і від єпископа Бізанці¹⁰⁹. Коли ж єпископ Досифей дізнався, що Бізанці важко хворий, він знову висвячував священників, про що свідчать видані ним грамоти в 1731–1733 рр.¹¹⁰

18 листопада 1726 р.¹¹¹ губернатор Ерделя граф Сигізмунд Корнис розпорядився, щоб єпископа Досифея допитали, чому він порушує розпорядження імператора Карла і висвячує священників¹¹². Такого ж змісту С. Корнис видав розпорядження від 24 листопада 1726 р., 20 листопада 1728 р. та 26 листопада 1728 р.¹¹³ Мета розпоряджень зводилася до одного: залякати і слідкувати за єпископом Досифеєм, щоб не висвячував більше священників для схизматиків, так як ці дії ускладнювали життя греко-католикам Мараморощини.

Грамота православного єпископа
Досифея про висвячення
в священники Юрія.
27 січня 1719 р.

Державний архів Закарпатської
області Ф. 64. Оп. 1. Спр. 45.
Арк. 1.

¹⁰⁴ Лучкай М. Зазнач. твір. С. 285.

¹⁰⁵ Пекар А. Зазнач. твір. Т. I. С. 72.

¹⁰⁶ Про деталі щодо організації цього вікаріату збереглося листування на 10-ти аркушах єпископа Мануїла Ольшавського, датоване 25 вересня 1724 р. Детальн. див.: Держархів Закарпатської обл. Ф. 151. Оп. 1. Спр. 371. 10 арк.

¹⁰⁷ Там само. Спр. 312. 2 арк.

¹⁰⁸ Жаткович Ю. Єпископы Мараморошские... № 17. С. 197.

¹⁰⁹ Жаткович Ю. Єпископы Мараморошские... № 22. С. 243.

¹¹⁰ Див.: Держархів Закарпатської обл. Ф. 64. Оп. 1. Спр. 169. Арк. 1–3; Лучкай М. Зазнач. твір. С. 140; Жаткович Ю. Єпископы Мараморошские... № 22. С. 243.

¹¹¹ Детальн. див.: Рели С. Православная Румынская Церковь в Марамороше. Черновцы, 1938. С. 126. Цит. за: Пронин В. Указ. соч. С. 264.

¹¹² Петров А. Зазнач. твір. Т. I. С. 23.

¹¹³ Детальн. див.: Петров А. Зазнач. твір. Т. I. С. 23–24.

Перебуваючи в Угольській обителі, єпископ Досифей активно відвідував і брав участь в житті інших монастирів: Барсанівському, Мойсеївському, монастирі у Вишній Вишаві тощо¹¹⁴.

Звичайно, єпископ Досифей перебував у скрутному становищі. Історичні обставини: підписання в 1727 р. в Угочі 46 священниками унії, тиск на Досифея Фогорашських уніатських єпископів Іоанна Патаки і Іннокентія Клейна¹¹⁵ та допит Досифея в 1726 р.¹¹⁶ у край ускладнювали буття єпископа. Крім того, з 1728 р. він майже осліп¹¹⁷.

14 лютого 1731 р. губернатор С. Корнис наказав владі в Сигеті, щоб «під загрозою втрати служби і честі» сказали Досифею, що, якщо він висвятить хоча б одного ієрея або диякона, то буде відведений під охороною в Хуст¹¹⁸. 3 березня 1731 р. єпископ Досифей все-таки був викликаний в Сигет, де йому було сказано, що, якщо він буде продовжувати хіротонії, то понесе строгу відповідальність за свої вчинки¹¹⁹.

27 липня 1733 р. православному єпископу Досифею черговий раз заборонили служіння¹²⁰. На цей раз заборона йшла від нового Мукачівського єпископа, який до цього виконував обов'язки Марамороського унійного вікарія¹²¹ – Симеона (Ольшавського). Останній в циркулярах постійно скаржився на діяльність єпископа Досифея¹²², а 5 серпня 1733 р. у листі до Єгерського єпископа графа Ердевія просив останнього затримати або ж арештувати Досифея і відправити на заслання в будь-який монастир неподалік Мукачєва, щоб там він «останні дні свого життя відбув кару»¹²³.

Саме 5 серпня 1733 р. єпископ Досифей Угольський згадується востаннє¹²⁴, однак ім'я його зустрічається і пізніше – 30 жовтня 1733 р.¹²⁵ Останні дні свого життя в повній сліпоті владика провів в Угольському

¹¹⁴ Пагиця В. Зазнач. твір. С. 34.

¹¹⁵ Петров А. Зазнач. твір. Т. I. С. 24; Т. II. С. 39.

¹¹⁶ Там само. Т. II. С. 39.

¹¹⁷ Там само. Т. I. С. 24; Т. II. С. 39.

¹¹⁸ Там само. Т. I. С. 25.

¹¹⁹ Пронин В. Указ. соч. С. 264.

¹²⁰ Там само.

¹²¹ Там само. С. 319.

¹²² Держархів Закарпатської обл. Ф. 151. Оп. 1. Спр. 510. Арк. 1–13в; Вискварко С. А. Документ першої половини XVIII ст. про діяльність останнього православного єпископа Досифея Угольського... С. 206–209.

¹²³ Див.: Петров А. Зазнач. твір. Т. II. С. 39; Дулишкович И. Указ. соч. С. 98–99; Жаткович Ю. Епископы Мараморошские... № 22. С. 244; Лучкай М. Зазнач. твір. С. 243–246.

¹²⁴ Петров А. Зазнач. твір. Т. II. С. 40.

¹²⁵ Пронин В. Указ. соч. С. 264.

монастирі¹²⁶, де і був похоронений¹²⁷. Дати смерті єпископа різняться: кінець жовтня 1733 р., початок 1734 р.¹²⁸, 1734 р. або перша половина 1735 р.¹²⁹ До самої смерті єпископ Досифей не припиняв таємно, вдень і вночі, висвячувати тих, хто приходив до нього не лише із Марамороша¹³⁰, але й всієї Мукачівської єпархії, а також із Трансильванії¹³¹.

Одним із пріоритетних завдань у Марамороській єпархії був розвиток чернецтва. Саме в період із 1690 р. до 1733 р., воно активно розвивалося, створювалися нові монастирі: Барсанівський (1711), Бедевлянський (1719), Бичківський (1719), Боронявський (1716), у Вишній Вишаві (1719), Вільхівський (1708), Джулинський (1692), Драгівський (1705), Євдянський (1709), Кричівський (1693), Мойсеївський (1682)¹³².

Після смерті Досифея в комітаті природно активізувалася присутність Мукачівського греко-католицького єпископа Мануїла Ольшавського. Останній у 1746 р. провів перший архипастирський візит у Трансильванію. Тут, у Семигороді він вперше «присмирив» румунів, які «хотіли покинути унію», за що й отримав 13 грудня 1746 р. «титул цісарського радника»¹³³. Архівні документи свідчать, що делегації Мануїла 1746 р. передував окремий декрет імператриці Марії Терезії від 16 серпня 1745 р. «про передачу Трансильванських греко-католицьких вірян під юрисдикцію Мукачівського єпископа з метою ліквідації суперечок між уніатами та православними»¹³⁴. Через 2 місяці, а саме 7 жовтня 1745 р., на основі цього декрету він отримав розпорядження Братиславської королівської канцелярії про його виїзд у Трансильванію для упокорення «взбунтовавшегося вследствие введения унии населения»¹³⁵. В листопаді того ж року до справи, разом з окремими унійними священниками¹³⁶, долучилася і губернаторська рада¹³⁷ та власне сам губернатор Трансильванії Іван Галер¹³⁸. У фондах Держархіву За-

¹²⁶ Дулишкович И. Указ. соч. С. 100.

¹²⁷ Списание Обителей Мараморошскихъ древле бывшихъ. Зазнач. твір. Арк. 4–5.

¹²⁸ Див.: Жаткович Ю. Епископы Мараморошские... № 22. С. 244; Пан С. Зазнач. твір. Т. II. С. 236.

¹²⁹ Див.: Пронин В. Указ. соч. С. 265; Фенич В., Цапулич О. Зазнач. твір. С. 34.

¹³⁰ Див.: Гаджета В. Указ. соч. С. 171–209.

¹³¹ Петров А. Зазнач. твір. Т. I. С. 23; Т. II. С. 39.

¹³² Там само.

¹³³ Держархів Закарпатської обл. Ф. 151. Оп. 1 Спр. 912. 2 арк; Пекар А. Зазнач. твір. Т. I. С. 188.

¹³⁴ Там само. Ф. 151. Оп. 1 Спр. 835. 2 арк.

¹³⁵ Там само. Спр. 832. 2 арк.

¹³⁶ Там само. Спр. 834. 2 арк; Спр. 889. 2 арк.

¹³⁷ Там само. Спр. 943. 2 арк.

¹³⁸ Там само. Спр. 833. 2 арк; Спр. 888. 2 арк.

карпатської області виявлено окремий «паспорт для проїзду» в Трансильванію єпископа Ольшавського, датований 25 лютого 1746 р., для організації роботи з розповсюдження унії¹³⁹.

Загалом, проблема «несприйняття» унії в комітаті Мараморош існувала ще до Ольшавського, і над її вирішенням у 1738 р.¹⁴⁰ працював його попередник – єпископ Гавриїл Блажовський.

У 1761 р. Ольшавський знову повернувся в Трансильванію, де своїм авторитетом «навів лад і порядок» в протиунійних заворушеннях ченця Софронія¹⁴¹.

На цьому практично і було завершено справу ліквідації православної єпархії та водночас справу впровадження Ужгородської унії в комітаті.

Отже, огляд діяльності Православної єпархії в комітаті Мараморош у першій половині XVIII ст. дозволяє зробити кілька узагальнень та висновків.

Ознайомлення з діяльністю Православної Церкви на Закарпатті у першій половині XVIII ст. неможливе без комплексного бачення та наукового аналізу тих процесів, які відбувалися в комітаті Мараморош. Розвиток Марамороської єпархії, яка *de jure* почала своє формування з 60-х років XVII ст., а *de facto* з 1690 р., і фактично (керована єпископом) проіснувала до 1735 р., є маловивченою темою. Тому існує потреба в додатковому предметному дослідженні діяльності єпископату, духовенства, чернецтва та чернечих обителів цього регіону.

У 1690 р., у силу поширення Ужгородської унії спочатку в комітатах Абауй, Гемер, північний Земплин, Спиш, Торна, Унг, Шариш, а згодом у комітатах Берег, Саболч, Сатмар, Угоча, по-перше, православний Мараморош юрисдикційно не «виокремився» чи то «відділився» від Мукачівської православної єпархії. Відбувся, передусім, процес власне перенесення та видозміни назви старої – Мукачівської єпархії, в нову – Марамороську. По-друге, і це витікає з першого факту, разом із новою назвою та відповідно новим адміністративним центром сформувалася та народилася нова єпархія – Марамороська. Таким чином, Мукачівська єпархія, не розділяючись, але змінивши свою територіальну локацію, змінила й назву. Єпархія в оновленому статусі перейшла у нові умови та обставини.

Фрагментарний огляд архиєпископської діяльності єпископів Марамороської єпархії показує, що централізованої системи адміністрування єпархії не існувало. Єпископат звершував свою діяльність практично в підпіллі. Постійні утиски, ув'язнення, заборони від опонентів

¹³⁹ Там само. Спр. 886. 2 арк.

¹⁴⁰ Див.: Держархів Закарпатської обл. Ф. 151. Оп. 1 Спр. 599. 2 арк; *Лучкай М.* Зазнач. твір. Т. III. С. 259–260.

¹⁴¹ Детальн. див.: *Монич О.* «Волошкій раздоръ»... С. 356–382.

не давали єпископам повноцінно адмініструвати свою єпархію. Разом із тим, важливу роль в житті єпархії відігравали собори протопопів, які обирали єпископів. Останніх, як відомо, після висвячення затверджували місцеві князі. За короткий проміжок часу в Марамороській єпархії створилися нові чернечі обителі, єпископат висвятив десятки священників, завдяки місійній діяльності єпископату до православ'я повернулися втрачені парафії і села.

Після створення унійного вікаріату в 1723 р. ситуація з адмініструванням Марамороської православної єпархії опинилася в нових умовах. Стало очевидно, що діяльність вікаріату через функціонування православної єпархії ускладнилася. В часі це призвело до суттєвого занепокоєння ситуацією офіційного Мукачева, а процес посилення, розвитку та присутності в комітаті діячів унії став незворотнім.

На підставі аналізу джерельного та дослідницького матеріалів можемо констатувати, що цей період в історії Православної Церкви на Закарпатті є малодослідженим. Окремий корпус джерел, котрі знаходяться в архівах Румунії, Угорщини, Молдови і не були досі залучені в дослідженні проблематики, дають широкі перспективи для подальшого дослідження теми. Сподіваємося, що аналіз і опрацювання у майбутньому цих архівних документів значно доповнить та розширить відомості про діяльність Православної Церкви в комітаті Мараморош у вказаний період.

REFERENCES

1. Agathangelos (Charamantidis) (n.d.) Veliki misiatseslov. ΜΕΓΑΣ ΣΥΝΑΞΑΡΙΣΤΗΣ. In *Αγαθάγγελος (Χαραμαντίδης), Επ. Φαναρίου, ΜΕΓΑΣ ΣΥΝΑΞΑΡΙΣΤΗΣ (Yepyskop Fanarsky Ahafanhel, «Synaksar Pravoslavnoi Tserkvy»)*, Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος [Agathangelos (Charamantidis), Rev. Fanariou, MEGAS SYNAXARISTIS, Apostolic Ministry of the Church of Greece]. [in Greek].
2. Andrella, M. (1967). *Khrestomatiia davnoi ukrainskoi literatury (do kintsia XVIII st.)* [Anthology of pre-modern Ukrainian literature (until the end of the 18th century)] (3rd ed.). (V. L. Mykytas, Foreword; O. I. Biletsky, Comp.). Kyiv. [in Ukrainian].
3. Dezhe, L. (1969). Materialy k istoricheskoy dialektologii zakarpatskih govorov [Materials on the historical dialectology of the Carpatho-Ruthenian dialects]. *Studia Slavica Hungarica*, XV, 45–72. [in Russian].
4. Dezhe, L. (1981). O jazyke ukrainskogo polemista M. Andrelly i zakarpatskoi «narodnoj literatury» XVII stoletia [About the Ukrainian polemist M. Andrelly's language and the Carpatho-Ruthenian «popular literature» of the 17th century]. *Studia Slavica*, XXIII, 19–52. [in Russian].
5. Dorofei, F. (1964). *Nasilstvennoe vvedenie unii v Zakarpate 1646–1649 gg., borotba s neiu i ee likvidaciia v 1949 godu; razvitie Pravoslavnoi Cerkvi do sego dnia v Zakarpate* [Forced introduction of the Union in Zakarpattia in 1646–1649,

struggle with it and its revoking in 1949; the development of the Orthodox Church until nowadays in Zakarpattia] [*Candidate's thesis*]. Pryashev. [in Russian].

6. Dulishkovich, I. (1877). *Istoricheskii cherty Ugro-Russkikh. Tetradi III* [Historical features of Ugro-Russians. Fascicle III]. Ungvar. [in Russian].

7. Fenych, V. & Tsapulych, O. (2004). *Maloberezhniansky Sviato-Mykolaivsky monastyr ta narysy Chynu sviatoho Vasyliia Velykoho na Zakarpatti*. [Maloberezhniansky Sviato-Mykolaivsky monastery and the analytical review on Ordo Sancti Basilii Magni in Carpathian Ruthenia]. Uzhhorod: Vydavnytvo «V. Padyaka». [in Ukrainian].

8. Fenych, V. (1999). Do pytannia pro istoriiu vzayemovidnosyn mizh yepyskopamy Mukacheva i maramorskymy pravoslavnymy centramy (1391–1733) [On the issue of the history of the relationship between the Mukachevo bishops and the Maramures Orthodox Centers (1391–1733)]. *Rumunsko-Ukrainski vidnosyny: istoriya i suchasnist. Satu Mare: Editura Muzeului Satmarean*, 185–199. [in Ukrainian].

9. Fenych, V. (2015). Uzhhorodska cerkovna uniia 1646 roku. 370 rokiv z dnya pryiniattia (1646). In L. O. Padyak, O. Shmaida, Ye. J. Slucka, I. R. Foflak, O. A. Kanyuka (Comps.) & L. O. Padyak (Ed.) *Kalendar kraieznavchych pamiatnykh dat na 2016 rik: rekomendovany bibliohrafichny posibnyk* [Uzhhorod Church Union of 1646. 370-years anniversary since the day of the adoption (1646). In Calendar of the 2016 regional commemorative dates: recommended bibliographical guide] (pp. 49–162). Uzhhorod: Vydavnytvo V. Padiaka. [in Ukrainian].

10. Fenych, V. (2019). *Hreko-katolyky uzhhorodskoi uniinoi tradytsii* [Greek Catholics of the Uzhhorod union traditions]. Uzhhorod: Vydavnytvo V. Padyaka. [in Ukrainian].

11. Gadzhaga, V. (1922). Dodatki k istorii Rusinov i ruskikh cerkvei v Maramoroshi. Studii istorichno-arkhivni [Appendix on the history of Ruthenians and Ruthenian churches in Maramures. Historical and archival studies]. *Naukovy Zbornik tovaristva «Prosvita», I*, 171–209. [in Russian].

12. Hodinka, A. (1911). *A munkácsi görög szertartású püspökség okmánytára. I. KÖT. 1458–1715* [Archive of the Greek Bishopric of Munkács. I. KÖT. 1458–1715]. Ungvár. [in Hungarian].

13. Kopolovych, I. (1990, March). Ostannii yepyskop Maramorosha (Dramatychna dolya Pravoslavnoho vладыky Dosyfeia Feodorovycha) [The last Maramures bishop (dramatic destiny of the Orthodox bishop Dosyfey Feodorovych)]. *Yeparhialny Visnyk. Vydannia Mukachivsko-Uzhhorodskoi Pravoslavnoi yeparhii*, 3–4. [in Ukrainian].

14. Lacko, M. (1975). *Synodus episcoporum ritus byzantini catholicorum ex antiqua Hungaria Vindobonae a. 1773 celebrata* [The Catholics of Byzantine rite from the Synod of Vienna, in the ancient Hungary. 1773 event]. Roma. [in Latin].

15. Luchkai, M. (2002). *Istoriia karpatskykh rusyniv: U shesty tomah* [The history of Carpathian Ruthenians: In six volumes] (Vol. III). Uzhhorod: Zakarpattia. [in Ukrainian].

16. Monych O. (2006). Polemist iyerei Myhailo Andrella (Orosvyhovsky) (1637/39–1710) [Polemic priest Myhailo Andrella (Orosvyhovsky) (1637/39–1710)]. *Naukovy visnyk DNNK: UUBA-KaU*, 3, 50–62. [in Ukrainian].

17. Monych, O. (2008). Diialnist Maramoroshskoho sviatytelia Iosyfa (Stoiiky) [The activity of the Maramures holy hierarch Iosyf (Stojky)]. *Rusyn*, 3–4(13–14), 141–147. [in Ukrainian].
18. Monych, O. (2009). Diialnist ostannoho Pravoslavnoho yepyskopa Dosyfeia (Feodorovycha) Uholskoho (1648–1733) [The activity of the last Orthodox bishop Dosyfey (Feodorovych) Uholsky (1648–1733)]. *Rusyn*, 1(15), 76–89. [in Ukrainian].
19. Monych, O. (2009). *Zanevsky monastyr v Polonynah: Narysy z istorii Uholskoho ta Uhlianskoho monastyriv* [Zanevsky monastery in Polonyna: analytical review on the history of the Uholsky and Uhlyansky monasteries]. Uzhhorod: VAT «Patent». [in Ukrainian].
20. Monych, O. (2013). Pastyrska diialnist ostannoho pravoslavnoho yepyskopa Dosyfeia (Feodorovycha) Uholskoho (1648–1733) (do 280-richchia z dnia smerti) [Pastoral activity of the last Orthodox bishop Dosyfey (Feodorovych) Uholskiy (1648–1733) (commemorating 280-year anniversary of his death)]. *Naukovi zapysky Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Istorychno-relihiini studii*, 2, 127–142. [in Ukrainian].
21. Monych, O. (2018). *Neskorena Pravda: narysy z istorii Krychivskoho monastyria* [Unbowed Truth: analytical review on the history of the Krychivky monastery]. Uzhhorod: TDV «Patent». [in Ukrainian].
22. Monych, O. (2019). «Imstychivsky ekzyl» v chasy pravlinnia ostannih pravoslavnyh arhiereiiv Mukachivskoi yeparhii: Ioanikiia (Zeikana) ta Mefodiia (Rakoveckoho) [«Imstychivsky exile» during the rule of the last Orthodox pontiffs of the Mukachevo eparchy: Ioanikiy (Zeikan) and Mefodiy (Rakovecky)]. *Naukovi zapysky Bohoslovsko-istorychnoho naukovo-doslidnoho centru imeni arhimandryta Vasylia (Pronina)*, 6, 383–409. [in Ukrainian].
23. Monych, O. (2019). «Voloshskii razdor»: okremi aspekty istorii lokaciinoho oporu unii v 2 polovyni XVIII stolittia [«Voloshskii discord»: selected aspects of the history of local resistance unity in the 2nd half of the 18th century]. *Naukovi zapysky Bohoslovsko-istorychnoho naukovo-doslidnoho centru imeni arhimandryta Vasylia (Pronina)*, 6, 356–382. [in Ukrainian].
24. Mykytas, V. L. (1959). Vydatny pysmennyk-polemist. In O. I. Bilecky, P. M. Popov, N. J. Zhuk *Materialy do vyvchennia istorii ukrainskoi literatury. Tom I: Davnia ukrainska literatura. Doba feodalizmu do kintcia XVIII stolittia* [Prominent polemic writer. In Materials for studying history of Ukrainian literature. Volume I: Pre-modern Ukrainian literature. Feudalism epoche until the end of the 18th century] (Vol. I, pp. 338–339). Kyiv: Vydavnytstvo «Radianska shkola». [in Ukrainian].
25. Nedzelskii, E. (1932). *Ocherk Karpatorusskoi literatury* [Analytical review on Carpatho-Ruthenian literature]. Uzhgorod. [in Russian].
26. Păcurariu, M. (2006). *Sfântul Iosif Mărturisorul, Episcopul Maramureşului*. [Saint Joseph the Confessor, Bishop of Maramureş]. Apologeticum. [in Romanian].
27. Pahyria, V. (1994). *Monastyri Zakarpattya (1360–1939)* [Carpatho-Ruthenian monasteries (1360–1939)]. Mukachevo: Vydavnytstvo Mukachivsko-Uzhhorodskoi Pravoslavnoi yeparhii. [in Ukrainian].
28. Pap, S. (2002). *Istoriia Zakarpattia* [The history of Carpathian Ruthenia] (Vol. II). Ivano-Frankivsk: Vydavnytstvo «Nova Zorya». [in Ukrainian].

29. Pekar, V. (1997). *Narysy istoriïi Tserkvy Zakarpattia*. In *Seriia II. «Zapysky ChSVV». Sektsiia I. Tom 1: Yerarhichne oformlennia* [Analytical review of the Carpatho-Ruthenian Church. In Series II. «ChSVV Notes». Section I. Vol. I: Hierarchical arrangement] (Vol. 1, 2nd ed.). Rym–Lviv: Vydavnytstvo Otsiv Vasylian «Misioner». [in Ukrainian].
30. Pekar, V. (1997). *Narysy istoriïi Tserkvy Zakarpattia*. In *Seriia II. «Zapysky ChSVV». Sektsiia I. Tom II: Vnutrishnia istoriia* [Analytical review of the Carpatho-Ruthenian Church. In Series II. «ChSVV Notes». Section I. Vol. I: Inner history] (Vol. 2, 2nd ed.). Rym–Lviv: Vydavnytstvo Otsiv Vasylian «Misioner». [in Ukrainian].
31. Petrov, A. (1905). «Staraia vera» i unïia v XVII–XVIII vv. Poiasnitelnaia zapiska [«The old faith» and the Union in the 17th–18th centuries. Explanatory note]. *Materialy dlia istorii Ugorskoï Rusi, I*. [in Russian].
32. Petrov, A. (1932). *Materialy dlia istorii Zakarpatskoï Rusi. Duhovno-polemicheskaia sochineniia iereïa Mihaila Orosvigovskago Andreïly protiv katolichestva i unii* [Materials on the history of Carpathian Ruthenia. Priest Mihail Orosvigovskiy Andreïly's religious and polemic works against Catholicism and the Union] (Vol. IX). Praga. [in Russian].
33. Pidgaiko, V. G. (2015). Iosif (Stoika). In *Pravoslavnaia Enciklopediia* [Iosif (Stojka). In Orthodox Encyclopedia] (Vol. XXV, pp. 669–672). Moskva. [in Russian].
34. Pronin, V. (2009). *Istoriia Pravoslavnoi Tserkvi na Zakarpate*. In *Istoriia Mukachevskoi eparhii (s drevneishih vremen do Pervoi Mirovoi voiny 1914 goda)* [The history of the Orthodox Church in Carpathian Ruthenia. History of the Mukachevo diocese (since antiquity to the World War I of 1914)] (*Candidate's thesis*). (2nd ed.). Sviato-Nikolaevski Mukachevski monastyr: ORP «Φιλοκαλία». [in Russian].
35. Reli, S. (1938). *Pravoslavnaia Rumynskaia Tserkov v Maramoroshe* [Orthodox Romanian Church in Maramures]. Chernovcy. [in Russian].
36. Udovychenko, H. M. (1957). Pro styl polemichnyh tvoriv Myhaila Andreïly [About the style of Myhailo Andreïly's polemical works]. *Dopovidna povidomlennia UzhDU. Seriia istoriko-filolohichna, 1*, 74–76. [in Ukrainian].
37. Vehesh, M. (2001). Rumunsko-ukrainski vidnosyny: istoriia i suchasnist. Satu Mare, 1999 [Romanian-Ukrainian relations: history and modern times. Satu Mare, 1999]. *Ukrainsky istorychny zhurnal, 2*, 142–143. [in Ukrainian].
38. Vyskvarko, S. A. (2011). Dokument pershoïi polovyny XVIII stolittia pro diialnist ostannoho pravoslavnoho yepyskopa Dosifeïa Uholskoho na terytorii suchasnoho Zakarpattia (z fondiv Derzhavnoho arkhivu Zakarpatskoï oblasti) [The document of the 1st half of the 18th century about the activity of the last Orthodox bishop Dosifey Uholsky on the territory of modern Carpathian Ruthenia (based on the fonds of the Zakarpattia Region State Archive)]. *Arkhivy Ukrainy, 4*, 206–209. [in Ukrainian].
39. Zhatkovich, Iu. (1891, November 15). Episkopy Maramoroshskie [Maramures bishops]. *Listok, 22(VII)*, 256–257. [in Russian].
40. Zhatkovich, Iu. (1891, September 1). Episkopy Maramoroshskie [Maramures bishops]. *Listok, 17(VII)*, 196–197. [in Russian].

Oleksandr Monych

Candidate of Theology,

Archpriest;

Postgraduate of the Faculty of History

and International Relations,

Uzhhorod National Univesity

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1264-2305>

ACTIVITIES OF THE ORTHODOX EPARCHY IN MÁRAMAROS COUNTY IN THE FIRST HALF OF THE 18TH CENTURY

Abstract. After the conclusion the Uzhhorod union, the Orthodox episcopate was looking for new ways to preserve and maintain its tradition. As a result, Maramaros County became the centre of church life of Mukachevo Orthodox Eparchy from 1690, where the new Orthodox Eparchy was formed with an active episcopate and full-fledged complex of relevant ecclesiastical structures and units. **The purpose of publication** is a comprehensive study of the activities of Orthodox and Greek Catholic episcopates, as well as the correspondingly created eparchy and vicariate, as in the church historiography of the Orthodox Church there are practically no studies based on the documents of the State Archive of the Transcarpathian region. **The research methodology** is based on the general principles of scientific knowledge: neutrality, analysis of sources and their synthesis, objectivity, impartiality, comparison, historicism, historical pluralism, detailing and generalization. **Scientific novelty.** Some aspects of the activity of the Orthodox Eparchy in the first half of the 18th century in Maramaros County are investigated based on the documents of the State Archive of the Transcarpathian region. Some archival documents are introduced into scientific circulation for the first time. They help to correct the permanent and clarify new aspects of the archpastoral activity of the Orthodox Episcopate of the Maramaros Eparchy. Considerable attention is paid to the coverage of the role of the ruling bishops Josyp (Stoyka) and Dosyfey (Feodorovych) in the development of the new church unit. **Prospects for further research** provide for a more detailed study of the episcopate of the Maramaros Eparchy, its development and enlargement will expand permanent knowledge about the internal religious situation in the region, state-church relations in the county, church policy of Hungary, Romania and Moldova towards the Transcarpathian region during this period. **The conclusions** state that there was no centralized system of administration in the Maramaros Eparchy. Constant harassment, imprisonment and bans by opponents prevented the bishops from fully administering their eparchy, so the episcopate operated virtually underground.

Key words: bishop; eparchy; monastery; union; orthodoxy; county; jurisdiction; harassment.